MUSTAQILLIK YILLARIDA SURXONDARYO VILOYATI KOMMUNAL INFRATUZILMASIDAGI O‘ZGARISHLAR

Mirzayev Xusniddin Xolmo‘minovich,
Surxondaryo viloyati Termiz shahar kasb-hunar maktabi Yoshlar bilan ishlash bo‘yicha direktori o‘rinbosari, Termiz davlat universiteti erkin tadqiqotchisi
UDK: 94(575.1)
https://orcid.org/0009-0009-9116-5829

Annotatsiya: Mustaqillik yillarida Surxondaryo viloyatida aholiga uy-joy kommunal xizmatlari ko‘rsatishni tubdan yaxshilash, uy-joy fondi va ijtimoiy obyektlardan foydalanish tizimini yanada takomillashtirish, xususiy uy-joy mulkdorlari shirkatlarining ish sifatini yuksaltirish va moliyaviy-iqtisodiy barqarorligini ta’minlash borasida bir qancha ijobiy ishlar amalga oshirildi. Maqolada Surxondaryo viloyati kommunal infratuzilmasidagi o‘zgarishlar tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar: Surxondaryo viloyati, iste’molchi, tabiiy gaz bilan ta’minlash, elekto-energiya ta’minoti, isitish tizimi, sovuq va issiq suv, Qiziriq tumani.

Аннотация: В годы независимости осуществляется ряд мер по коренному улучшению обеспечения жилищно-коммунальными услугами населения Сурхандарьинской области, дальнейшему совершенствованию системы использования жилищного фонда и социальных объектов, повышению качества жилищно-коммунального хозяйства. работы объединений собственников частного жилья, а также по обеспечению их финансово-экономической устойчивости были сделаны положительные шаги. В статье исследованы изменения в коммунальной инфраструктуре Сурхандарьинской области.

Ключевые слова: Сурхандарьинская область, потребитель, газоснабжение, электроснабжение, система отопления, холодная и горячая вода, Кызырикский район.

Annotation: In the ears of independence, there are a number of measures to fundamentally improve the provision of housing and communal services to the population of Surkhandarya region, to further improve the system of using the housing fund and social facilities, to improve the quality of work of private housing owners’ associations, and to ensure their financial and economic stability. positive things have been done. Changes in the communal infrastructure of Surkhandarya region are studied in the article.

Key words: Surkhandarya region, consumer, natural gas supply, electricity supply, heating system, cold and hot water, Kyziriq district.

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ/ INTRODUCTION). Uy-joy kommunal xo‘jaligi – murakkab ijtimoiy-iqtisodiy tizim bo‘lib, aholining hayotiy ehtiyojlarini qondiradi, xalq xo‘jaligining turli tarmoqlariga tegishli bo‘lgan korxona va tashkilotlarga ichimlik va issiq suv, oqava suvlarni chetlatish, issiqlik, gaz, elektr energiyasi kabi zarur resurslarni etkazib berish bilan birga katta miqdorda mehnatga layoqatli aholini ish o‘rinlari bilan ham ta’minlaydi.

O‘zbekistonda mustaqillikning dastlabki yillaridan aholining turmush tarzini yaxshilash, kundalik zarur ehtiyojlarni ta’minlash, zamonaviy uy-joy qurilishi komplekslarining qurilishi, gaz va ichimlik suv tarmoqlarini ishga tushirish bo‘yicha muhim ishlar qilindi.

MUHOKAMA (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION). 1991-yilda Surxondaryo viloyati shaharlarida aholini tabiiy gaz bilan ta’minlash atigi 13,6 foiz edi. Mustaqillik

yillarida shahar aholisining gaz ta'minotiga bo'lgan ehtiyojini qondirish maqsadida tegishli tadbirlar amalga oshirildi. 2000-yilga kelib, bu ko'rsatkich 55,5 foizga etdi, ichimlik suvi bilan ta'minlash 50 foiz atrofida bo'lgan bo'lsa, 2010-yilda 75,4 foizni tashkil etdi. 2022-yilga kelib Termizda tabiiy gaz tarmog'i 279,2 kilometrga etadi, tabiiy gaz ta'minoti bilan ta'minlanish darajasi shaharda 85% ni tashkil etadi. Shundan 15 foizi suyultirilgan gaz balonlar bilan ta'minlangan[11].

Mustaqillik yillarida Surxondaryo neft-gaz xodimlari ham respublikamiz va voha aholisini gaz bilan ta'minlash ishlarini yaxshi yo'lga qo'yish maqsadida o'zlarining mehnatlarini ayamadilar. 1991- yilning dastlabki to'rt oyida qiyinchiliklarga qaramasdan Surxondaryo viloyatida 5 million kubometr tabiiy gaz qazib olinib, iste'molchilarga etkazib berildi. 1993- yilda gaz olish bo'yicha yillik reja 101,3 foizga bajarildi, rejadan tashqari 122 ming kubmetr gaz qazib olindi[2].

Mustaqillik yillarida jahon andozalariga mos shahar infratuzilmasini shakllantirish alohida e'tiborga molik masala bo'lib qoldi. Aholining ehtiyojlaridan kelib chiqib, mamlakatimizda namunaviy uylarning loyihalarini takomillashtirish, energiyani tejaydigan texnologiyalarni qo'llash, zamonaviy va arzon qurilish materiallaridan foydalanishga alohida ahamiyat berildi. Lekin sohada kamchiliklar etarlicha edi. Jumladan, 2002-yilga kelib, Termiz shahridagi 178 ta ko'p qavatli uylarning aksariyatida isitish tizimi ishdan chiqdi. Bundan tashqari, shahardagi 12 ta maktab, 20 ta bolalar bog'chasida, 8 ta kasalxonada, hattoki shahar hokimiyati binosida ham isitish tizimi ishdan chiqqan edi[12].

Jarqo'rg'on tumanida 1991-1996 yillarda shaharni to'liq tabiiy gaz bilan ta'minlash masalasiga jiddiy e'tibor berilib, to'liq tabiiy gazlashtirishga erishishga harakat qilindi. 1991-1998 yillarga kelib tabiiy gaz bilan ta'minlanish darajasi Jarqo'rg'on tumanida 51,2 km uzunlikda gaz quvurlari tortilib, shahar aholisining 94 foizi gaz bilan ta'minlandi. 1991-1998 yillarda Jarqo'rg'on tumanida 145,1 km suv quvurlari tortilib, shahar aholisining 85 foizi ichimlik suvi bilan ta'minlandi. Jarqo'rg'on shahrida aholini ichimlik suvi bilan ta'minlash masalasida sezilarli ishlar qilindi. 2005-yilda shahardagi 6 ta aholi yashaydigan dahada 16 ta nasoslar ta'mirlanib, 2,8 mingga yaqin aholi ichimlik suvi bilan ta'minlandi. Ichimlik suv quvurlarini ta'mirlashda homiylar tomonidan 8500000 so'mlik mablag' sarflandi. 3,6 km suv quvurlari yangidan o'rnatildi.

Jarqo'rg'on shahri 2005-yilda to'liq gazlashtirilib, yangi qurilgan aholi yashaydigan dahalarga 3,5 km gaz quvuri byudjet mablag'i hisobidan qurildi. Tuman aholisini iste'mol mollari bilan ta'minlash uchun savdo tarmoqlarini rivojlantirish, savdo xizmati ko'rsatish madaniyatini oshirish, savdo shoxobchalarini zamonaviy usulda qurib ishga tushirish uchun muhim tadbirlar amalga oshirildi.

Jarqo'rg'on tumanida ijtimoiy sohada xizmat turlari yanada rivojlanib, aholining turmush darajasini yuksaltirish maqsadida tuman hokimligida muhim ahamiyatga ega bo'lgan amaliy ishlar bajarildi. Tuman hokimligi ijtimoiy sohaning har bir yo'nalishiga jiddiy e'tibor qaratib, davlat siyosatidan kelib chiqib muhim qarorlar qabul qilib, uning natijalariga amaliy jihatdan e'tibor berdi. 2007-yilda ijtimoiy sohada amalga oshirilgan ishlar tumanning ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyotiga munosib hissa qo'shdi. 2007-yilda aholi ehtiyojlari uchun zarur bo'lgan 8,5 m^2 uy-joy qurilishi, 1,1 km ichimlik suv quvurlari qurib ishga tushirildi.

Qumqo'rg'on tumanida 2005 — yilda uy-joy qurilishi, gaz va suv tarmoqlarini ishga tushirish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar to'g'risidagi ma'lumotlarga e'tibor berilganda davlat dasturlari asosida keng qamrovli ishlar bajarilganligi tahlil etildi. 2005-yilda Qumqo'rg'on tumanida aholi uy- joylari qurish 35,6 ming. kv.m. shu jumladan, yakka tartibdagi uy-joy qurish 35,6 ming. kv.m. ichimlik suv quvurlari 20,2 km va 26 km gaz quvurlari qurib ishga tushirildi[9].

2007-yilda aholi bandligini ta'minlash dasturida 29374 yangi ish o'rinlari yaratish vazifasi bajarildi. Tuman aholisining tabiiy

gaz va ichimlik suviga bo‘lgan ehtiyojini qondirish maqsadida 2005-yilda 30 km gaz va 20 km suv quvurlari, «Olatemir» hamda «Yalti» mahallalarida 4 km masofaga yuqori bosimlik gaz quvurlari tortildi. 2006-yilda 244567,2 million so‘mlik aloqa xizmati ko‘rsatilib, o‘n bir kilometr masofaga gaz quvurlari tortilib, aholiga maishiy xizmat ko‘rsatish 7,5 foizga o‘sishga erishildi. 2009-yilda 2,5 km. gaz tarmog‘i, 17,2 km ichimlik suvi tarmog‘i o‘rnatilib, aholiga etkazib berilgan kommunal xizmatlari uchun tumanda 2009-yil 1-yanvar holatiga 10485 xonadondan 65425 kishi, 8 sanoat va 37 byudjet hamda 110 maishiy xizmat ko‘rsatish korxonalari tabiiy gazdan foydalandi. Tabiiy gaz bilan ta’minlangan 10485 xonadonga 9082 gaz hisoblash uskunasi o‘rnatilib, tumanda gazlashtirish ishlari 1990 -yildan boshlangan bo‘lib, 2010-yilda tuman aholi xonadonlarining 47,6 foiz gazlashtirilgan, tumanda jami bo‘lib 442 kilometr gaz quvuri bo‘lib, shundan yuqori bosimli gaz quvuri 38,4 kubometr, o‘rta bosimli 112,5 kubometr va 291,1 kubometr past bosimli gaz quvurlari aholiga gaz etkazib berildi. Tumanda gaz tarmog‘iga 379 dona gaz taqsimlash qurilmasi o‘rnatilgan bo‘lib, shundan 25 donasi yuqori bosimli, 356 donasi o‘rta bosimli gaz taqsimlash qurilmalaridir. 2009-yilda barcha aloqa korxonalari tomonidan olingan ta’rif daromadlari 360,9 mln. so‘mni, o‘sish sur’ati 115,8 foizni, shu jumladan aholidan olingan ta’rif daromadlari 140,8 mln. so‘mni, jumladan 110,6 foizni tashkil etdi.

Sho‘rchi tumanida aholiga xizmat ko‘rsatishning yildan-yilga takomillashib borishi, xonadonlarni issiq va sovuq suv bilan ta’minlash masalasiga alohida e’tibor berilib, 2007-yil iyul oyida issiq va sovuq suv o‘lchagich asboblari o‘rnatildi. Natijada Sho‘rchi tumanida 2007-yil 1-iyulgacha issiq va sovuq suv o‘lchagich asboblarini o‘rnatish, shaxsiy turar joylarga 2083 ta, ko‘p xonadonli turar joylarga 93, ko‘p xonadonli turar joylarga 329 ta issiq suvlar uchun maxsus o‘lchagich asboblari o‘rnatildi. Sho‘rchi tumanida 2006-2010 yillarda tumanda gaz va suv asboblarni o‘rnatish va ta’mirlash servis xizmati markazlarini ochish hamda uylarning podezdlarini, fasadlarini ta’mirlash, uy ichidagi muhandis-kommunikatsiya servis xizmatlar markazlarini ochish maqsadida 2006- yilda 1 ta, 2007-yilda esa 2 ta shunday servislar tashkil etildi[6].

Tumanda 2009-yilning 3-choragida “Mustaqillik”, “Ko‘klam”, “Navro‘z”, “Alisher Navoiy” mahallaridagi 310 ta xonadon gazlashtirildi. “Baxshitepa” va “Qo‘qon” mahallalarida gaz quvurlari ta’mirlanib, 250 xonadonga gaz ta’minoti yaxshilandi. “Elbayon” mahallasida 15 million so‘mlik, “Serg‘ayrat” mahallasida 20 million so‘mlik transformatorlar homiylar mablag‘i hisobida o‘rnatildi. Tumanda 2009-yilda ijtimoiy infrastruktura obyektlarning ishga tushirish masalasida muhim amaliy ishlar bajarilib, uy-joy qurilishi yakka tartibda 40,5 ming kv metrni, tabiiy gaz quvurlari o‘tkazish 2,5 km, ichimlik suv quvurlari o‘tkazish 19,4 km, maishiy xizmat ko‘rsitish nuqtalari 4 dona, savdo ob’ektlari 4, umumiy ovqatlanish nuqtalari 2 taga ko‘payib aholining turmush sharoitini yaxshilashga e’tibor berildi.

Qiziriq tumanida aholining sifatli ichimlik suvidan foydalanishini yaxshilash chora — tadbirlarini amalga oshirish doirasida suv quvurlari tarmog‘i ishga tushirildi. Faqat 2009- yilning o‘zidayoq 169,3 mln. so‘mlik ish bajarilib, 5 ta aholi punkti ichimlik suvi bilan ta’minlandi. Sariq shaharcha fuqarolar yig‘ini tarkibidagi mahallalarga qaytadan ichimlik suvi tarmog‘i o‘tkazish uchun “Osiyo taraqqiyot banki” hisobidan mablag‘ ajratilib, “Qiziriq suv oqova” unitar korxonasining Normo‘min Poyonov boshliq jamoasi ichimlik suvi ta’minotini yaxshilash borasida qizg‘in ish olib bordi[10]. 2019-yilda tumanda ichimlik suvi bilan ta’minlangan aholi soni 96191 nafarni, suv quvurlari tarmoqlari uzunligi esa 1078,4 kilometrni tashkil etib aholining ichimlik suvi bilan ta’minlanish darajasi 55 % ni tashkil etdi.

2010-yilda esa viloyat bo‘yicha 859400 kv.metr uy — joy aholiga foydalanishga topshirilgan bo‘lsa, Qiziriq tumanida 50500 kv.metr 2019-yilda esa 65,7 ming kv metr uy – joy aholiga foydalanishga topshirildi[13].

Viloyat bo‘yicha 2002-yilda 789807 kv.metr uy — joy foydalanishga topshirilgan

bo‘lsa, Qiziriq tumanida 48637 kv.metr, 2019-yilda 65,7 ming kv m uy — joy foydalanishga topshirildi[14]. 2005-yilda aholi yashash uy — joylari 524 ming. kv.mni, shu jumladan yakka tartibdagi uy — joy qurilishi 524 ming kv.m, ichimlik suv quvurlari 252 kmni, gaz quvurlari 337,7 kmni tashkil qilgan bo‘lsa, Qiziriq tumani aholisining toza ichimlik suvi bilan ta’minlanishi ayni paytda 80,1 foizni tashkil etdi va bu boradagi ishlar uzluksiz davom ettirilib kelinmoqda. Ya’ni, Qiziriq tumanida aholi uy — joylari qurish 36,7 ming. kv.m, shu jumladan, yakka tartibdagi uy — joy qurish 36,7 ming. kv.m, ichimlik suv quvurlari 21,2 km va 24,3 km gaz quvurlari qurib ishga tushirildi[14].

Qiziriq dashtida dastlabki kichik elektr podstansiyalar o‘tgan asrning ikkinchi yarmida ishga tushirildi va tuman elektr tarmoqlari korxonasining tashkil etilishiga zamin yaratildi. Bu sohada Abdusattor Umirov bosh bo‘lgan fidoyi muhandis — texnik xodimlar samarali ishlarni amalga oshirdilar. 2019-yilda to‘rtta transformator podstansiyalari, 380 ta past kuchlanishli transformatorlar, elektr tarmoqlari uzunligi esa tuman bo‘yicha 1715,1 km ni tashkil qildi.

2010-yilda tuman aholisini tabiiy gaz bilan ta’minlash darajasi 66,6 foiz bo‘lib, “Janubgazta’minot”ning tuman filialida bu boradagi ishlarni yanada yaxshilash uchun qat’iy intizom va mas’uliyat bilan ish olib borilib, Qayum Nodirov jamoaga rahbar etib tayinlangach, yangi gaz quvurlari o‘tkazish, eskilarini kapital ta’mirlash ishlariga kirishildi va uzoq qishloqlardagi aholiga ballonli gazlar etkazib berish uchun maxsus gaz tashuvchi avtomashinalar keltirildi.

Denov tumanida aholiga maishiy xizmat ko‘rsatish sohasida juda katta ibratli ishlar amalga oshirilib, 2004-yilda 55.4 ming kvadrat metr uy-joy qurilib, 14.2 kilometr toza ichimlik suv quvurlari, 32.3 kilometr gaz quvurlari tortib ishga tushirildi. 2006-yilda 41,5 kvadrat metr uy-joy, 8 kilometr tabiiy gaz, 15 kilometr ichimlik suv quvurlari o‘rnatilib, foydalanishga topshirildi. 2006-2008 yillarda tumanda davlat, xususiy, shaxsiy sektorlar tomonidan 120 ming kvadrat metr uy-joy qurilib, 35 kilometr toza ichimlik suv quvurlari, 58.5 kilometr gaz quvurlari ishga tushirilib, aholining maishiy turmush darajasi yaxshilandi[3].

Boysun tumanida 2004-yilda 7510 ta xonadon toza ichimlik suvi bilan ta’minlanib, aholining suv bilan ta’minlanish darajasi 52,5 foiz, 2005-yilda 7841 ta xonadon toza ichimlik suvi bilan ta’minlanib, aholining suv bilan ta’minlanish darajasi 52,6 foiz, 2006 yilda esa 8150 ta xonadon ichimlik suvi bilan ta’minlanib, aholining suv bilan ta’minlanish darajasi esa 52,7 foiz, 2007-yilda 25 kilometr masofada «Xo‘jamayxona-Darband-Chilonzor» yo‘nalishidagi suv quvurining o‘tishi munosabati bilan Tillokamar, Sayrob, Munchoq, Chilonzor qishloqlarida yashovchi 10 ming nafar aholini toza ichimlik suvi bilan ta’minlanishga erishildi. 2007-yilga kelib tuman bo‘yicha aholining suv bilan ta’minlanish darajasi 56,3 foizga etkazildi[4].

Tuman aholisining tabiiy gaz bilan ta’minlash darajasi 2003-yilda 52,3 foizga bo‘lgan bo‘lsa, 2004-yilda 55,2 foizni, 2005-yilda 55,3 foizni, 2006-yilda esa 55,5 foizni tashkil etadi. 2007-yilda tuman bo‘yicha aholining gaz bilan ta’minlash darajasi 66,2 foizni tashkil etdi. Tabiiy gaz bilan ta’minlangan xo‘jaliklar soni 6500 tani tashkil etdi.

2009-yilda aholini toza ichimlik suvi bilan ta’minlanishini yaxshilash maqsadida «Pasurxi» va «Kuchkak» mahallalarida 2,9 kilometr ichimlik suvi quvuri tortilib, foydalanishga topshirildi. «Avlod» yo‘nalishi bo‘yicha Bog‘ibolo-Sariosiyo qishloqlarida 3,5 kilometr gaz quvuri tortilib aholini tabiiy gazga bo‘lgan ehtiyoji qondirildi. Aholining suv bilan ta’minlanish darajasi 59,9 foizga etkazilgan bo‘lsa, gaz bilan ta’minlanish darajasi 66,6 foizga etkazildi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION). Aholiga maishiy va kommunal xizmat ko‘rsatish tizimi kundalik turmushning muhim sohasi hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning tub mazmun-mohiyati xalq farovonligini yuksaltirishdan iborat bo‘lib, eng avvalo, ijtimoiy sohaning muhim qismi bo‘lgan uy-joy kommunal xo‘jaligi sohasini yangi texnologiyalar manbaida rivojlantirishdan

iborat bo‘lib kelmoqda.

Uy-joy kommunal xizmatlarini yanada yaxshilash, tarxi (planirovka) qulay va arzon bo‘lgan raqobatli loyihalar tuzish va bu asosda texnika jihatdan sifatli qurilgan zamonaviy ko‘p qavatli va yakka xo‘jalik turar-joy binolari va uskunalangan madaniy-oqartuv, sport va kommunal-maishiy obyektlar, ularning tashqi va ichki jihozlanishini aholining turmush tarziga moslash, muhandislik xizmat (servis)larning texnologik jarayonini uzluksiz ta’minlash davr talabiga aylandi.

ADABIYOT VA MANBALAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Tursunov S., Qobilov E., Pardayev T., Murtazoyev B. Surxondaryo tarix ko‘zgusida. – Toshkent: Sharq, 2001. – B. 382.
2. Tursunov S., Qobilov E., Murtazoyev B., Pardayev T. Surxondaryo tarixi. –Toshkent: Sharq, 2004. – B. 608.
3. Tursunov S., Turdiyev T. Denov. –Toshkent: Fan, 2009. –B. 501.
4. Tursunov S., Rashidov Q. Boysun. Toshkent: Akademnashr, 2011. –B. 560.
5. Tursunov S., Tursunov A., Tog‘ayeva M. Sherobod tarixidan lavhalar. –Toshkent: Yangi nashr, 2014. – B. 356.
6. Tursunov S., Eshboyev Q. Sho‘rchi tarixidan lavhalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2014. –B. 320.
7. Tursunov S., Qobulov E., Murtazoyev B., Pardayev B., Umarov I. Termiz tarixi. – Toshkent: YANGI NASHR, 2019. – B. 292.
8. Tursunov S., To‘xtayev A., Annayeva Z. Jarqo‘rg‘on tarixidan lavhalar. –Toshkent: Yangi nashr, 2019. – B. 320.
9. Tursunov S., Eshboyev Q., To‘xtayev A.Q., Xo‘janazarov A.Z. Qumqo‘rg‘on tarixidan lavhalar. –Toshkent: YANGI NASHR, 2019. – B. 352.
10. *Норқобилов А. Алимов Ч.* Юртпарварлар юрти: *Қизириқ тумани ҳаётидан лавҳалар. – Т. “F.Fулом,” 2010 йил. 38*-б.
11. Termiz shahar hokimligi arxivi. Shahar hokimining Sanoatni rivojlantirish, kapital qurilish, kommunikatsiyalar va kommunal xo‘jaligi masalalari bo‘yicha majmuasi. Yig‘ma jild № 03-22. Majmua tarkibiga kiruvchi tashkilotlar bilan yozishmalar. 2021- yil dekabr.
12. Сурхондарё вилоят давлат архиви. 1092 -фонд. 1-рўйхат, 918-иш, 9-варақ.
13. Сурхондарё вилояти рақамларда. 2001 — 2010 йй. статистик тўплам. – Термиз — 2011. – Б.197.
14. Сурхондарё вилояти рақамларда. 1991 — 2002 йй. статистик тўплам. – Термиз — 2004. – Б. 240